

Om skrivande

*Per Magnus
Johansson*

ft

ATT SKRIVA ÄR också att acceptera värdet av den värld som skrivandet och läsandet kan utgöra. Ensamheten kan överskridas i språket. Tillfälligt. Ensamheten finner en plats i orden som ger ensamheten en annan färg. Det finns momentant ingen annan lösning. Det finns inte någon lösning. Askesen. Att koncentrerat anstränga sig så länge som möjligt för att försöka hitta orden. Gå in i en annan värld, som är skild från och förbunden med det dagliga livet; en drömvärld. Uthålligheten prövas i det plågsamma skrivandet liksom i det krävande läsandet. Precis som i kärleken.

ATT SKRIVA ÄR även att vara trogen; trogen läsan-
det. Att inte vilja och inte kunna släppa kontakten
med de döda. När man skriver, så skriver man också
i förhållande till någon eller några som har skrivit.
Författaren skriver in sig i skriftens historia. De döda
väcks till liv i författarskapet.

I Marguerite Duras bok *Att skriva* står följande:
”Det måste alltid finnas ett avstånd till andra
människor runt personen som skriver böcker. Det
är en sorts ensamhet. Det är författarens ensamhet,
skrivandets ensamhet.”¹

Ensamheten möjliggör författarskapet, liksom
önskan att vara i kontakt med det förflutna. Förbin-
delsen till historien gör att ensamheten silas genom
det som den franske psykoanalytikern Jacques Lacan
kallade den symboliska ordningen. Författaren är en-
sam, men inte övergiven.

EN NYCKELFRÅGA I Duras bok om skrivande handlar om förhållandet mellan att tala, lyssna och skriva, läsa; När skall jag vänta? När skall jag ta till orda? När skall jag lyssna? När skall en del av mitt inre liv stanna inom mig, bearbetas och slutligen komma ut i en text? Att skriva innebär också att avstå; att ha förmågan att skjuta upp. Eller som Duras själv skriver:

Att skriva är också att inte tala. Det är att tiga.
Det är att skrika utan ljud.²

När skall jag tiga? Är tystnaden det som möjliggör mitt skrivande? Skall jag vara tyst för att ta till orda senare? Är det den andres återhållsamhet som möjliggör mina ord? Är mitt lyssnande det som tillåter den andre att komma till tals? Man måste kunna lyssna på den andre och till sig själv innan man yttrar sig. Man måste läsa dem som redan har läst och studerat innan man försöker skriva. Man bör fortsätta att läsa dem som skrivit in sig i vår historia, som ihärdigt formulerat sig i skrift. En text får en annan skiftning då den bryts mot det förflutna.

MARGUERITE DURAS SKRIVER: ”Det spelar ingen roll vad jag säger, jag kommer aldrig att förstå varför man skriver och hur man gör för att inte skriva.”³ Meningen fångar en väsentlig aspekt av skrivandet. Då skrivandet blir en del av det som sker dagligen och när man upplever att en dag utan skrivande är en bortkastad dag, har författarskapet blivit en oundviklig del av livet. En dag utan skrivande medför att en diffus känsla av frustration gör sig påmind; någonting står inte rätt till och ett störande missnöje uppkommer. Utan den skrivna texten tvingas man leva mer oskyddat i förhållande till vardagslivets olika prövningar och utmaningar. Vi behöver den skriftliga framställningen i utrymmet mellan det vi ser och det vi hör för att kunna andas frisk luft. Skrivandet lever ett eget okuvligt liv. Motståndet mot att skriva kan inte hindra att texten insisterar på att ta form. Vi har behov av ett avstånd för att kunna vara närvarande.

Att skriva är att tvivla. Alltså är det också författaren.⁴

ÅTERIGEN MARGUERITE DURAS ord.

Det finns en obestridlig motsättning; att skriva är att försöka säga något sant, som alltid innehåller ett tvivel. Skrivandet utgör snarare en strävan efter sanning än ett förkunnande av en ovedersäglig sanning. Det helt sanna och självklara finns det sällan anledning att skriva om. Det uppenbara lever sitt liv och behöver bara undantagsvis ackompanjeras av text.

Skrivandet uppkommer som ett försök att överskrida ovisshet och tvekan. Men innebär att leva i ovisshet, utan att överväldigas och förstelnas av den. Att få ned det ogripbara på pränt: Det som är på väg att undfly en.

MARGUERITE DURAS BESKRIVER hur hon bevittnar en blåsvart flugas dödskamp. De sista tio till femton minuterna av flugans liv. Flugan faller slutligen ned från väggen och dör. Dödskampen är över. Beskrivningen är detaljerad, kortfattad och medryckande. Passagen avslutas på följande sätt:

Man kan låta bli att skriva, glömma en fluga.

Bara titta på den. Se hur den kämpade i sin tur,
på ett fruktansvärt och redovisat sätt, i en okänd
himmel av ingenting.⁵

När man skriver gör man ett val: detta vill jag skriva om; det här är värt att skriva om. Detta måste jag skriva om. Marguerite Duras ser något till synes betydelselöst, men genom att skriva om det till synes ovidkommande, som hon drabbats av, får det som skulle kunna försvinna bort i glömska en annan mening och en ny plats. Vi minns den namnlösa flugas dödskamp.

På ett liknande sätt räddar idéhistorikern det redan skrivna från glömskan. Idéhistorikern väljer att

skriva om dem som han eller hon tycker har haft något väsentligt att uttrycka och som det fortfarande finns möjlighet att läsa. Det skriftliga lever vidare genom att det kommenteras av andra skribenter. Att skriva är att välja. Att skriva om dem som skrivit är ett sätt att ge det skrivna en ny betydelse.

Vi förstår att en flugas död är en beskrivning av döden. En fluga dör precis som alla andra levande varelser. Vi påminns om ändligheten. Genom beskrivningen får flugan, som Duras skriver, ”en hemlig begravning”.⁶ Det hade gått tjugo år mellan flugans död och Marguerite Duras berättelse. Men döden var ännu möjlig att aktualisera. I texten skrevs slutet om.

SKRIVANDET KAN ÄNDRA inriktning utifrån en genomgripande upplevelse av utanförskap, som Nobelpristagaren i litteratur 2021, Abdulrazak Gurnah, påpekar i sin Nobelföreläsning.⁷ Distansen till minnet av det förfärliga möjliggör ett nytt skrivande. För några. Medan andra blir fångade i den förstelnig som det fasansfulla skapar. Samtidigt skall vi inte glömma att den så kallade traumatiska erfarenheten delas av oss alla. Om än på olika sätt.

Abdulrazak Gurnah lyfter fram att författandet alltid är ett försök att ge plats åt dem och det som förpassats till marginalerna; att ge röst och innebörd åt dem och det som tystats ned. I dagens diskurs om den så kallade psykiska ohälsan tenderar ett väsentligt perspektiv att förtigas: berättelsen om den lidande och sorgsna människan som har ett livsöde att leva. Vi mals sönder av talet om allehanda psykiatriska diagnoser och dithörande evidensbaserade behandlingar. Förenklade lösningar tränger bort komplexa tankar, liksom strävan efter att nå fram till en inträngande klokskap om den gåtfulla människan och hennes tillkortakommanden. Vi behöver nya tankar och andra

ord, bli ledda mot ett känsligt och omdömesgillt skrivande om den talande människa som längtar efter att bli lyssnad till.

OLOF LAGERCRANTZ SKRIVER i *Om konsten att läsa och skriva*, utgiven 1985, följande:

Alla, som skriver, har verkligheten som sin uppdragsgivare. Att vara trogen mot det man uppfattar som sant blir uppgiften. Det betyder att en känsla av otillräcklighet med naturnödvändighet hör till skivarverksamheten. En författare måste uppleva sig själv som någon som ger för litet och ej exakt nog.⁸

Utan förnimmelsen av ett bristtillstånd hos den skrivande skulle inget författande ha kommit till stånd. Författaren lever i en form av trohet i förhållande till vad som upplevs som sant; en undflyende sanning. Det finns ingen berörande text, som inte på det ena eller andra sättet strävar efter någon form av sanning. Skribenten lever med en känsla av att det finns mer att skriva; den färdigställda artikeln, boken, dikten, dramat, essän eller recensionen skapar behovet av en ny text. Det finns ytterligare tankar, och fler ord att lägga till. Att skriva är också ett sätt att erkänna ofull-

ständigheten, kunskapens begränsning, människans tillkortakommanden och ändligheten. Behovet att uttrycka sig upphör inte. Begäret att veta frambringar nya skrifter. Min ofullkomlighet och mina kunskapsbrister leder mig mot läsandet och skrivandet. Att fortsätta att studera är ett försök att ta sig an de utmaningar som tillkortakommandet innebär; som en skrivande Don Quijote.

OLOF LAGERCRANTZ SKRIVER i *Om konsten att läsa och skriva*:

Gunnar Ekelöf frågar sig en gång, om man kan läsa för mycket och hans svar blir både ja och nej. ”Läsandet måste ha näring i verklighetsupplevelse, man måste ha gjort erfarenheter för att känna igen sig i det lästa. Och för att få nya eller fördjupade erfarenheter. Annars lär man bara livets bokstav”⁹

Skrivandet utan läsning blir historielöst; utan brytpunkter. Skrivandet utan upplevelsen av ett igenkännande, som också tar sin utgångspunkt i något utanför läsandet, blir blodlöst. Skrivandet förutsätter läsningen och ett liv där sorgen, glädjen, njutningen, meningen, lusten och allvaret har fått sin beskärda del. Texten tar sig an det som erfarits, och det levda livet för oss mot läsningen, och i några fall mot skrivandet. Livserfarenheten, läsningen och skrivandet är sammanflätade och lever i ett sårbart och befruktande förhållande till varandra.

En god bok ger läsaren en förnimmelse av att det är vår egen erfarenhet vi läser om. När litteraturen är som bäst tycker vi att vi plötsligt minns något viktigt som vi vetat men glömt.¹⁰

LAGERCRANTZ, ÅTERIGEN. Den goda läsningen innehåller ett moment av överraskning, en förnimmelse av något som inte kunde anas när vi började läsa. Läsaren får kontakt med en förlorad del av sig själv. En stängd dörr låses upp och ett fönster öppnas. Det som man inom den psykoanalytiska traditionen kallar det bortträngda kommer upp till ytan igen; det bortträngdas återkomst. Något blir på nytt igenkänt: återerövrat. *Déjà vu. Déjà lu. Déjà vécu. Déjà entendu.* Läsningen av den sammansatta texten för med sig en förflyttning i tiden och i rummet. Vi blir förundrade av att det kunde ske igen; och vi blir lite mindre ensamma. Den enskilde har genom läsningen av texten kommit i kontakt med en slumrande del av sig själv. Författaren har nått sin läsare.

GUNNAR EKELÖF SKRIVER till sin mamma i *En självbiografi. Efterlämnade brev och anteckningar*, från Dalarö den nionde december 1941:

I jul skall jag vara samman med Jaenssons (Knut och Tora), Grates etc. – men det är inte avgjort, kanske får jag också någonstans till landet. Sedan skall jag vara på Sigtunastiftelsen (stipendiat), sedan Lappland, sedan hoppas jag, västkusten. Jag trivs med att flacka och lever nu i koffert.

Mina grejor hos er skall jag skicka och hämta någon gång nu medan jag är i Stockholmstrakten – men jag måste ha tag på någonstans att ha dem – vet just inte var. Någon gång hoppas jag kunna skaffa en liten paviljong på landet, som jag äger, och ha stående även om jag reser, med mina möbler och böcker.¹¹

Den skrivande bor och lever i läsandet och skrivandet. Det så kallade kringflackandet möjliggör ett intellektuellt liv snarare än hindrar det. Den skrivande vet –

genom sin praktik – att olika landskap har skiftande former av skönhet. Inget landskap är särställt. Alla landskap har en plats för sig. Det är snarare skrivandet och läsandet som är unikt. Uppbrottet och förlusten driver författaren till att skriva: att leva i koffert gör läsandet och skrivandet än mer nödvändigt.

Allra svårast att skiljas från i det nomadiska livet är favoritmöblerna och, framförallt, biblioteket. Allt det slit och all den kärlek som knutits till böckerna. Det är angeläget att veta var de finns och att man kan återfinna dem när man vill och behöver dem. Man lämnar inte sina vänner hur som helst när man drar ut i världen; vänskap skall vårdas. Inte minst när man är på resande fot. Förankringspunkten finns där. Vi måste veta var vi har varandra. Man måste veta var böckerna finns.

DEN MENINGSFYLLDA LÄSNINGEN inträffar i skarven; läsaren känner igen sig och begriper samtidigt någonting nytt. Den befintliga kunskapen är utgångspunkten, ingången i texten, och upptäckten eller förnimmelsen av det okända skapar en spänning i läsningen. Den nya kunskapen lägger till något; den modifierar, omstöper och förändrar. Läsaren korrigeras, men förlorar inte kontakten med tidigare läsningar och erfarenheter. Igenkännandet och överraskningen lever sida vid sida. Läsningen initierar en rörelse. Läsaren går vilse utan att förlora kontakten med rötterna eller ljuset: Den mörka upplysningen. Läsaren bekräftas och skakas om. Berörd och störd. Läsoplevelsen blir stundtals en befrielse och understundom plågsam. Lusten och motståndet befruktar varandra. Det oändliga äventyret att försöka förstå fortsätter.

ETT LYSANDE EXEMPEL på förhållandet mellan smärtsamma livserfarenheter och skrivarbete är Lou Andreas-Salomés uppväxt och ungdomstid. Hon döptes ursprungligen till Louise von Salomé, född 1861 i en aristokratisk familj i Sankt Petersburg. Fadern, Gustave von Salomé, var en rysk general av fransk härkomst. Modern, Louise von Salomé (född Wilm), kom från en välbärgad familj av sockerproducenter och hade nordtyskt ursprung. I hemmet var huvudspråket tyska, andra språket franska och ryska det tredje. Hon badade i skilda språk; dess gränser och möjligheter.

På inrådan av sin handledare och privatlärare, den protestantiske pastorn Hendrik Gillot, lämnade Lou von Salomé 1880 Sankt Petersburg, för att läsa filosofi och religionshistoria i Zürich. Hon hade hos Gillot studerat Gamla Testamentet, René Descartes, Blaise Pascal, *Logique de Port-Royal*, (Logiken eller konsten att tänka, 1662, publicerad anonymt första gången av Antoine Arnauld och Pierre Nicole), Immanuel Kant, Gottfried Wilhelm von Leibniz, Jean-Jacques Rousseau och Voltaire.

Gillot, som var gift och 25 år äldre än sin elev, drabbades av Louise, vilket blev ytterligare en anledning för henne att lämna Ryssland. En stark passion präglade utbytet dem emellan. När Gillot förklarade sin kärlek till sin elev var han, läraren, 43 år, och eleven, Louise, 18 år. Hon, som under sin uppväxt hade brottats med religiösa grubblerier, förlorade tron på Gud under denna omtumlande period.

Gillot lyckades till sist övertyga modern, som inledningsvis var mycket tveksam, att stödja sin dotters önskan att få lämna det majestätiska Ryssland. I det just utfärdade passet stod hennes nya förnamn: Lou. Det var detta koncisa namn som skulle gå till historien.

Hon kom senare att beskriva sina upplevelser och vändor med sin lärare i romanen *Ruth*, som publicerades 1895. Den skrevs utifrån nödvändigheten att gestalta den omstörtande och plågsamma erfarenheten. Hennes framställning är inte en detaljerad socialrealistisk redogörelse utan en bearbetad text: en roman. Prosaberättelsen omformar och överskrider den så kallade verkligheten. Den blir genom texten en annan realitet, en symboliserad sådan, med ett förmedlat band till den tidigare levda verkligheten.

UNDER RUBRIKEN ”FADING” skriver Roland Barthes i *Kärlekens samtal*:

Jag har inte läst i någon kärleksroman att en enda person är trött. Jag fick vänta på Blanchot för att någon skulle tala om utmattningen med mig.¹²

En aspekt av skrivandet utgörs precis som i förälskelserna av en urkraft. Något som inte går att kontrollera eller att stoppa. Tröttheten upphör och kraften tar dess plats. Eller som man säger inom den franska traditionen, begäret, *le désir*, är allestädes närvarande. Passionen driver den enskilde till att överskrida sina gränser och normala begränsningar. Den omstörtande erfarenheten leder individen till ett tillstånd av utmattning. Ansträngningen att vilja överlämna allt som är möjligt att ge leder till ett fysiskt försvagat tillstånd. En slutpunkt som också har en förbindelse med döden. Livet har återvänt, samtidigt som kraftlösheten och likgiltigheten har trätt tillbaka.

Den skrivande kommer slutligen fram till en föreställning om en form av perfektion. Texten måste ock-

så bli ett konstverk. Ett ideal som driver det skrivande subjektet mot nya ansträngningar. *Faites un effort*, som den franske psykoanalytikern och läkaren Jacques Lacan uttryckte det.